

ODGOVOR MILENE ŠOTRE-GAČINOVIĆ NA PISANJE MIRKA MARKOVIĆA I NIKOLE DRENOVCA U »BOKI« 17

U Herceg-Novu redovno dolazim preko 30 godina, a 17 godina ovdje stalno živim. Osim ako nekome nije po volji što sam se i ovdje savjesno borila protiv negativnih pojava, niko mi ne može ukazati da sam se igdje ogriješila o dužnosti komunista i građanina ove sredine. Pomagala sam sve ovdašnje društveno-političke akcije kad god se to od mene tražilo, pa i više od toga.

Tako sam se odazvala i zahtjevu organizatora Naučnog skupa Boka u NOB i Revoluciji, održanom 26, 27. i 28. novembra 1981. u Igalu, da kao svjedok i učesnik govorim o doprinosima američkih iseljenika iz Boke za našu NOB. Pošto sam prvenstveno radila među srpskim iseljenicima i o njima posjedujem značajnu dokumentaciju, ja sam se, uglavnom, ograničila na njihov rad.

Zato je zapanjilo ne samo mene, što su povodom toga Mirko Marković i Nikola Drenovac i u ovoj sredini mogli naći jednu rupu kroz koju su proturili pokušaj da i ovdje, pomoću edicije »Boka«, bacaju ljagu na moju čast i ugled. Od njih to ne iznenađuje — napadaju me gdje god stignu. Jer: žena sam i za to im treba najmanje čojstva i junaštva; u Jugoslaviji sam jedini živi svjedok zbivanja u iseljeništvu koje oni žele zatajiti; od kada se zna da o tome pišem knjigu, oni su se prosto izbezumili od straha, tako da ne biraju sredstva kako bi me u tome spriječili.

Ali, zabrinjavajuće je što se njima bez provjeravanja pružila mogućnost da u »Boki« objavljuju tekstove bez presedana, pogotovu što ovaj godišnjak ne snosi nikakvu odgovornost ni za moj referat niti njegovo objavljivanje u Zborniku Istorijskog instituta Crne Gore. Tim prije, što oni *i ne pominju glavnu okosnicu mog referata, to jest: Koliko su i zašto nijesu više američki Bokelji i ostali Srbi doprinijeli za našu NOB i Revoluciju i ko je za to najviše odgovoran.*

* Na sastanku Redakcije Zbornika »Boka« održanom 30. maja 1986. godine između ostalog analiziran je i posljednji broj Zbornika, Opšta ocjena je da broj 17, po svom sadržaju predstavlja naučan i stručno značajan prilog proučavanju prošlosti Boke i da se uklapa u svoju koncepciju. Posebno se raspravljalo o prikazima M. Markovića i N. Drenovca ... »Milena Šotra-Gaćinović, rad za narodnooslobodilački pokret iseljenika iz Boke Ko-

Ovdje je nemoguće ponavljati sav moj referat. Ali, moraju se iznijeti bar neki fragmenti iz njega.

Dok smo mi na rukovodstvima jugoslovenskih naprednih radničkih pokreta u SAD i Kanadi imali jednu izvanredno jaku plejadu komunista (Nikola Kovačević-Stari, Srđa Prica, Stjepan Lojen, Edo Jardas, Leo Fišer, Anton Majnerić, Juraj Matešić, Stevo Dedijer, Drago Kosić i drugi), koji su organizovali jake masovne akcije za pomoć našoj zemlji i njenoj NOB, a Edo Jardas borac i invalid iz Španije, kao član CK KP Kanade još 1941. u sjedištu tog CK spaljivao je sliku Draže Mihajlovića — Mirko Marković je usred rata, u julu 1942, inicirao i forsirao Vidovdanski kongres u slavu i za pomoć D. Mihailoviću i četnicima. Za tu priliku dao je da se izradi Dražina slika-pano na bijelom konju u skoro prirodnoj veličini, kakvu i koliku četnici nikad nijesu imali. Tu sliku je reprodukovao u bezbrojne manje formate i rasturao po svijetu dokle doprijeti mogu.

Iako je on pisao članke koji će mu služiti kao alibi da je bio i za našu NOB, on je kočio, i preko »svojih key man« sprečavao da se među američkim Srbima organizuju ikakve organizacije za pomoć našoj NOB, ili da se objedine one koje su na tome već radile, pa i ako ne za NOB, bar u humanitarne svrhe. Iako su njemu kongresi služili kao neka »Potemkinova sela«, on nije nikada dao da se organizuje ikakav kongres u to ime. Poslije rata objavio je more hvalospjeva kao o svom remek-djelu o kongresu 1942, ali nigdje ni pomenuo nije da je on bio za četnike.

Poslije vijesti da je u Jugoslaviji osnovan Antifašistički front žena, na moju inicijativu sazvali smo Konferenciju Srpkinja u Akronu, Ohajo aprila 1943, da i mi osnujemo organizaciju po programu AFŽ. Međutim, došao je Mirko Marković da nam diktira

torske u Americi, Zbornik »Radnički pokret, narodnooslobodilački rat i revolucija u Boki Kotorskoj« knjiga druga, Herceg-Novi 1983.«

Konstatovano je u vezi navedenih prikaza da su isti upućeni preko Istorijskog instituta Titograd, a gdje su ih pregledali radnici Instituta koji su bili članovi Redakcije Zbornika u kojemu je objavljen rad M. Sotre, te su smatrali da se prikazi treba da objave u »Boki«.

Na sjednici Redakcije »Boke« od 25. maja 1986. godine odlučeno je da se prihvati predlog Istorijskog instituta i da se prikazi štampaju.

U skladu sa njegovanjem kritike, misli i rasprava Redakcija je smatrala da u »Boki« treba objavljivati kritičke priloge iz prošlosti Boke.

Međutim, Redakcija smatra da objavljivanje ovih prikaza predstavlja promašaj jer ocjenjuje da oni nijesu na kulturnom i naučnom nivou.

U tom smislu Redakcija se izvinjava drugarici M. Sotri i ustupa joj prostor za odgovor.

Takođe je zaključeno da bez obzira da li drugarica M. Sotra uputi odgovor ili ne, ovaj tekst se objavi u Zborniku »Boka«.

Sa ovim se na stranicama ovog Zbornika zaključuje polemika između M. Mirkovića i N. Drenovca s jedne strane i M. Sotre s druge strane.

odluke od sedam opširnih tačaka u koje nije dao da se unese ni ime Jugoslavija, a kamo li naša obaveza za pomoć NOB, radi čega sam se ja, i po ovom pitanju, sa njim sukobila.

Pošto sam kao tu izabrani sekretar organizacije, kojoj smo dali ime Demokratske Srpkinje Amerike, bila obavezna da po našim kolonijama organizujem njene odbore, ja sam sa tim prvo počela u svom mjestu boravka, u Pittsburgu, gdje smo okupili Srpkinje osim iz ovog i iz susjednih gradova i osnovali organizaciju Demokratske Srpkinje Zapadne Pensilvanije. Organizovale smo se pod svodovima srpske crkve sv. Đurđa u Pittsburgu, a pod parolom na transparentu »Smrt fašizmu — sloboda narodu!«, po programu AFZ u Jugoslaviji, sa odlukama u kojima je kao najglavnija tačka bila: »Pružanje sve moguće moralne i političke pomoći NOB u rodnoj zemlji, i sakupljanje materijalne pomoći koja će se tamo slati čim se za to pruži mogućnost«. M.M. je zbog toga osuđivao mene (koja sam i ovdje izabrana za sekretara organizacije) — što smo odstupili od njegovih direktiva datih u odlukama u Akronu.

I po ostalim kolonijama naše žene su tražile da se organizuju kao u Zapadnoj Pensilvaniji i da prvenstveno pomažu borbu naših naroda u zemlji. Radi izvanrednih rezultata naših organizacija one su isticane kao primjer u cjelokupnoj jugoslovenskoj naprednoj štampi i u SAD i Kanadi, a o tome je pisao i »Daily Worker«, organ KP SAD. Pozivana sam da u ime Srpkinja učestvujem u pomaganju sličnih organizacija i akcija američkih Hrvatica i Slovenki, a na pozive rukovodstava jugoslovenskih naprednih radničkih pokreta iz Kanade, putovala sam tamo tri puta da pomognem u organizovanju njihovih žena.

Kad su naše organizacije bile u najvećem usponu i zamahu u pomaganju naše NOB i saveznika, naročito Sovjetskog Saveza, bez obavještanja mene kao sekretara Demokratskih Srpkinja Amerike, negdje 1944, M.M. je pozvao neke članice Izvršnog odbora kojima je poslao popa Strahinju Maletića da mene »smjeni« i da na moje mjesto »postavi« ženu sa kojom će se ova organizacija ugasiti. Maletićevo učešće u ovome primljeno je kao da je to uradila izdužena neprijateljska ruka.

Međutim, mi nijesmo dozvolili da oni to isto učine i sa organizacijom Zapadne Pensilvanije, čija je baza bila u našoj crkvi. Nastavili smo s radom tako da je ova organizacija prednjačila među svim srpskim u pomaganju NOB, domaćeg fronta i saveznika, naročito SSSR-a i Crvene armije. Ni jedna druga organizacija koliko ova naša nije izdavala toliki i takav propagandni materijal u prilog NOB, niti održala više priredbi, sakupila lijekova, hrane, odjeće i obuće, pa čak i zlatnih satova za borce. Bilo je još nekoliko srpskih organizacija koje su vodile slične akcije i davale značajne doprinose. Na primjer Ujedinjene srpske organizacije Pittsburga za pomoć oslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji, čiji sam sekretar ta-

kođe bila. Ali, sve je to bilo nepovezano, neobjedinjeno kako bi bilo jače, bez oslonca i pomoći i na koga, a pod neprekidnim žestokim napadima vrlo moćnih i organizovanih neprijatelja.

Jer, pod rukovodstvom M.M. izvan dometa SNRP ostale su sve najveće srpske organizacije: Srpski narodni savez, Savez Jedinstvo, Eparhija sa svih 40 srpskih crkava osim naše, i mnoge druge organizacije iz kojih je stvorena profašistička Srpska narodna odbrana. Na Zapadu SAD, gdje je nastanjena najstarija i najbrojnija ekonomska emigracija iz Boke Kotorske, SNR Pokret nije imao ama baš nikakvog uporišta niti je njegovo rukovodstvo ulagalo ikakve napore da ga stvori. Bokelji, koji su u dva prethodna rata prelazili Atlantik kao dobrovoljci iz Amerike da se bore za rodnu zemlju, ostavljeni su tako da su, zbunjeni kontroverznom propagandom s lijeva i desna, kao i najveća većina američkih Srba, odbijali da se priključe ijednom ekstremnom centru — nijesu htjeli ni sa komunističkim kao ni sa profašističkim.

Trebalo je da se dočeka 1945. godina kada je M. M. otišao iz SAD da bi američki Srbi mogli da pristupe organizovanom radu na pomaganju svoje rodne zemlje, i kada se moglo sagledati koliki ogromni potencijal leži u njihovom rodoljublju, kao i koliko je u tome propušteno za vrijeme rata kada su prilike za njihovo organizovanje bile bolje. Iako smo mi Kongres američkih Srba za pomoć narodu u Jugoslaviji držali 1946. u jeku najgorih odnosa između SAD i nove Jugoslavije, iako je on bojkotovao kao ni jedan dotadašnji jugoslovenski kongres, dao je neučekivane dobre rezultate. Okupio je predstavnike brojnih organizacija i Srbe od najvećeg ugleda u iseljeništvu, da bi stvorili Odbor američkih Srba za pomoć narodu u Jugoslaviji. Iako su i na Kongresu priložene desetine hiljada dolara i deset traktora, veći značaj za novu Jugoslaviju predstavljao je njegov politički odjek. Odbori ove organizacije dali su izvanredne doprinose, o čemu mogu dati detaljne podatke (jer sam bila i među neposrednim osnivačima i sekretar i urednik «Vjesnika» organa ove organizacije) a što je nemoguće prikazati u jednom ovakvom osvrtu.

Za svoje fatalne greške po ovom kao i drugim pitanjima M.M. prebacuje krivicu na Kominternu. Ali, i svi drugi rukovodioci u iseljeništvu radili su po direktivama Kominterne dok ona nije ukinuta 1943. Zatim su nastavili po liniji koju je trasirao SSSR. Pa niko od njih nije činio takve greške, nego su vodili jače pokrete nego što je bio srpski. Zato, kad se M.M. proglašava »vođom iseljenika čitavog svijeta«, uvreda je za sve njih, a pogotovu za Hrvatski napredni radnički pokret koji je imao tako jake rukovodioce da nikada, između ostalog, nijesu dopustili da neprijatelj zauzme Hrvatsku bratsku zajednicu, najveću organizaciju naših naroda van granica naše zemlje, i stvorili su moćno Vijeće američkih Hrvata kao i Vijeće Hrvatica, koji su pružili neprocjenjivu pomoć našoj NOB i zemlji.

Ukoliko je Kominternu odgovorna za postupke M.M. to je bilo što nije vodila kontrolu šta on u njeno ime radi i ne radi i sa tim baš njoj nanosi najveću štetu. S druge strane, očigledno je da je za Kominternu, odnosno SSSR uopšte, sa ogromnim gorućim zadacima u krvavom ratu, Srpski pokret u SAD predstavljao šačicu naroda u poređenju sa jakim pokretima u SAD i svijetu na koje se mogao oslanjati. KP SAD bila je nemoćna i slaba, svadali su se i u njenom rukovodstvu, a njen generalni sekretar E. Browder bio je u zatvoru do 1942. Bili smo odsječeni od KPJ, i, M.M. je bio neprikosnoveni gospodar SNRP po onoj »država to sam ja.«

Pošto se M.M. u »Boki« nije ni dotakao svoje djelatnosti u vezi pomaganja naše NOB o čemu sam ja govorila u svome referatu, da vidimo čega se dotakao:

»Milena Šotra-Gaćinović bila je glavna ličnost u crkvi sv. Save u Pittsburgu i njenom Kolu srpskih sestara«. Baš tako tvrdi on. Nije on tu ni slučajno nešto pobrkao — zna on šta i za šta tako radi. I svako malo dijete u američkom iseljeništvu znalo je gdje sam i šta sam bila ja. A kako to ne bi znao »sveznajući« M.M., pogotovu kad je i sam živio u Pittsburgu.

E, ali ne zna svak ovamo ko sam i šta sam bila ja, a dobro se zna šta je bila i ostala crkva sv. Save u Pittsburgu i njeno, kao i ostala Kola srpskih sestara u SAD. To onda pokriva sve njegove najgore tvrdnje o meni. Jer, crkva sv. Save u Pittsburgu bila je između svih 40 srpskih crkava u SAD najglavniji centar srpskih profašističkih organizacija i njihovih lidera. Bila je to crkva »Amerikanskog Srbobrana« koji je izlazio tu, u Pittsburgu. Crkva vladike Dionisija, konzulata i ambasade K. Fotića, Srpske narodne odbrane, njihova »saborna«, »preston«, »Dražina«, »četnička« crkva.

Ovo je samo jedan detalj koji pokazuje koliko su tek opasne i kako su kriminalne njegove tvrdnje koje daje tajno, anonimno i podzemno, kao na primjer kad preko popa S. Maletića, koga je uspio da ubaci u naš konzulat kao »iseljeničkog komesara«, daje »strogo povjerljive karakteristike« i američkim vlastima i šalje za nama pri našem povratku u Jugoslaviju.

Moj muž sveštenik Vojislav Gaćinović i ja bili smo u Pittsburgu punih šest godina u crkvi sv. Đurđa koja je bila u samom susjedstvu crkve sv. Save i sa njom u neprekidnom ratnom stanju. Naša crkva nazivana je »crvena«, »komunistička«, »sovjetska«, »partizanska«, »Titova«, itd. Od našeg dolaska u nju, pod njenim svodovima neprestano su se vodile antifašističke akcije, samo sa njenog oltara (od svih srpskih u SAD) sveštenik je držao propovjedi za naše partizane, kao i za ostalu savezničku vojsku. Radi toga ni jednog dana mi nijesmo imali mira od progona Fotićeve agenture preko vladike Dionisija, što se najposlje završilo raščinjenjem sveštenika V. Gaćinovića, što predstavlja najveću crkvenu kaznu, a koju je Dionisije u američkoj štampi pravdao »jer je Gaćinović komunist«. Ova srpska crkva sv. Đurđa, zahvaljujući Gaćinoviću

i mome radu bila je jedina od svih srpskih u SAD koja je pomagala i SNRP i »Slobodnu reč«, što je M.M. najbolje poznato. Jer, to nije bilo tako kad smo mi u nju došli, isključivo njegovom »zaslugom«.

Nikola Kovačević-Stari uz pomoć Jose Rajnovića i drugih komunista osnovao je 1934. SNRP i pokrenuo njegov organ »Slobodnu reč«. Ovaj tim uspio je da za taj poduhvat pridobije i jeromonaha Aleksija Savića, inače Pribičevićevca, a paroha srpske crkve sv. Đurđa u Pittsburgu, sa nekim od njegovih parohijana. Kad je Tito u ime CK KPJ u SAD poslao Srđu Pricu na mjesto Kovačevića koga je uputio u Kanadu na traženje naših tamošnjih komunista, ova je crkva pomagala i Pricu. Poslije Savićeve smrti, a pošto su bili neposredni svjedoci na kakav je način Mirko Marković uzurpirao neograničenu vlast u Pokretu i listu, razgoneći i ocrnjujući njegove najbolje kadrove, oni su odbili svaku pomoć i kad smo mi stigli u Pittsburg Pokret ovdje u svom sjedištu nije imao nikoga. Nama je postavljeno od uprave crkvene opštine da M.M. ne žele ni vidjeti na svome terenu. Mi smo ih jedva ubijedili da Pokret i list nijesu ničija lična prćija nego njihova, narodna tekovina, i da ih treba pomagati. Uostalom, tamo su važni i Stevo Dedijer i Drago Kosić, koje je narod ovdje volio i rado primao.

Ja nigdje nijesam pretendovala a kamo li tvrdila da je mene kao »popadiju« Kominternu obavještavala kako je M.M. došao u SAD. Ali, o tome zaista nigdje nema nikakvih pouzdanih izvora, osim što on o tome daje brojne kontroverzne izjave, među kojima da ga je poslala Kominternu, da ga je pozvao CK KP SAD, i CK KPJ. A jedino se pouzdano zna da ga nije poslao CK KPJ, nego, naprotiv, bio je kategorično protiv njegovog odlaska u SAD. U to se svak može uvjeriti i iz Titovih Sabranih djela, gdje je objavljena prepiska Prežihova Voranca u ime CK KPJ i Tita sa predstavnikom KPJ u Kominterni, gdje se izričito vidi da je M.M. u SAD otišao protiv volje CK KPJ i upozorava da se njemu u iseljeništvu ne smije pokloniti nikakvo povjerenje.

Takva upozorenja i uputstva u ime CK KPJ Tito je slao i Srđi Prici u Pittsburg. Međutim, ta pisma, koja su jedino teretila M.M. — Prici su ukradena. Tek poslije Pricine smrti saznalo se i kako. O dolasku M.M. u SAD zna se još da mu je propusnicu za ulazak u SAD dao lično američki ambasador na Kubi, a zna se dobro za kakve se to zasluge daje od ambasadora, o čemu drugom prilikom opširnije. Osim toga, on se hvali da je postao američki državljanin, dok to nije davano nikome ko je imao i kap komunističke krvi, a kamo li ovako čuvenom »borcu za svjetsku revoluciju« kako se reklamirao.

U »Boki« M.M. kao moj minus ističe »uvažena poslanikovića i popadija«, tako se identifikujući sa fašistima koji se nijesu mogli pomiriti s činjenicom da je i iz tih redova neko mogao postati komunista i koji to nijesu praštali. Iako ja nijesam išla u bogo-

sloviju kao njegovi prisni saradnici popovi N. Dr. i Str. M., iako ja zvanje popadije nijesam birala i otarasila sam ga se čim sam mogla, on ne može da se pomiri što je meni iz tog »zvanja« trebalo mnogo više klasne svijesti da postanem i ostanem komunista, nego, npr., njemu. Za svoj rad komuniste ja nijesam vukla masne plate od krvavo zarađenog novca klasno svjesnih radnika u SAD kao on i njegovi popovi. Radila sam besplatno za sve napredne radničke pokrete Jugoslovena u SAD i Kanadi gdje god se to tražilo — od 1939. kad sam došla u SAD do odlaska odatle 1947. I živila teško podnoseći od neprijatelja Partije sve moguće udarce, radi čega sam u praksi iskusila i šta znači rad u američkim fabrikama i radionicama i znam šta praktično podnosi radnička klasa. Dok M.M. o tome zna samo teoretske fraze iz prevoda i učenja drugih. A prema svim podacima kojim raspolazem on je u svim datim okolnostima nastojao da prvenstveno sebi ugađa i živi bolje nego što bi na njegovom mjestu ikakva poslanikovića i popadija, a kamo li ja.

On i njegova dva popa neprekidno pišu kao o nekom mom velikom grijehu koji su oni otkrili: Da je moj muž Vojislav Gaćinović »1935. izabran za narodnog poslanika u Skupštini Kraljevine Jugoslavije na zemaljskoj listi još ozloglašenijeg Bogoljuba Jeftića«. Sve i kad bi to bio neki politički grijeh mogla muža, ja za to ne bi bila odgovorna. Ali, ni on tu nema čega da se stidi. Naime, pošto u njegovom rodnom bilečkom srezu nije bilo mogućnosti da iko pobjedi na opozicionoj listi, a na Jeftićevoj je kandidovan Jefto Popara, vladin čovjek, bilečki komunisti su tražili da se na istoj listi kandiduje Vojislav Gaćinović i tako uđe u Parlament kao njihov čovjek. U svojoj knjizi »Hercegovina u Revoluciji«, jedan od vodećih komunista bilečkog sreza, Radovan Papić, o tome piše:

»Na izborima 1935. godine bila je velika borba ko će pobijediti između dva kandidata, iako su oba bila na vladinoj listi. Za prvog, zvaničnog kandidata, radio je čitavi policijski aparat, a za drugog, popa Vojislava Gaćinovića, koji je saradivao sa nama primili su samo iz bojazni da će biti mnogo apstinenata, a uz to uvjereni da će njihov kandidat pobijediti. Ogromnom većinom pobijedio je Vojislav Gaćinović, koji je poslije pristupio nezavisnima«.

Koliko znam V. Gaćinović se nije ni poznavao sa B. Jeftićem a kamo li kao M.M. onako udvorički sa njim slikao uz maloljetnog kralja Petra za vrijeme rata i to sa ponosom objavljivao u »svojoj« »Slobodnoj reči«. Mimo svakog našeg rukovodioca u SAD i Kanadi, on je otrčao da se pokloni kralju i njegovim ministrima zgrabivši, bez icipijeg pitanja, iz kase »Slobodne reči« teške hiljade dolara tu priloženih od mukotrpnih zarada naših proletera, i da ih preda kraljevom ministru dvora B. Jeftiću za kralja kako se to radi po protokolu — da bi se B. Jeftić sa njegovim veličanstvom bolje provodio po inostranstvu, dok zemlja gori i natapa se narodnom krvlju.

6. jula 1942. godine Mirko Marković se rukuje sa kraljem Petrom II, u sredini ministar B. Jeftić («Slobodna reč» 11. VIII 1942.)

Iako Gaćinović nije bio komunista nego demokrata i anti-fašista, pošto nije bilo druge društvene snage bolje od KPJ, on je sa njom tijesno saradivao. Svu njegovu aktivnost u Narodnoj skupštini koristili su komunisti, što mogu posvjedočiti mnogi od njih koji su još živi. Kao jedini aktivni narodni poslanik V. Gaćinović je u organizaciji KPJ išao ilegalno u Španiju u obilazak ratišta na kojima su se borili naši dobrovoljci, o čemu su pričali mnogi od njih, naročito Veljko Vlahović. Istovremeno o M.M. iz Španije u SAD došli su neki vrlo ružni glasovi koje je on pod prijetnjama učutkao. Ali, njih su posvjedočili i meni Vlahko Begović, Krista Kusovac i Veljko Vlahović (koji je to pričao i nekim crnogorskim rukovodiocima), a R. Čolaković je o tome i pisao.

Po direktivi KPJ Gaćinović i ja smo ponovo otišli u SAD prije rata na rad među našim iseljenicima.

Ne znam na koji se način M.M. domogao potvrde kojom se hvali — da je «bio predstavnik KPJ od 1925. do 1946», kada je on sve što je dolazilo od naše Partije ignorisao, omaložavao i napadao,

naročito Nikolu Kovačevića-Starog (pripisujući sve njegove zasluge sebi) i Srđu Pricu, naročito poslije njihove smrti. Ali, mora mu se priznati da je on prosto genijalan u pronalaženju sebi priznanja i zvanja kao, eto, dva doktorata — u SSSR-u i Jugoslaviji — iako imao samo tri godine Kunnza. Zatim zvanje pukovnika u dvije armije, iako se ni u jednoj nije borio (SSSR i FNRJ). Zato je pravo čudo, zašto se on, kao jedan nečuveni hvalisavac, u SAD nije hvalio bar sa tim zvanjima iz SSSR-a, nego se ispod svojih brojnih fotografija u »Slobodnoj reči« potpisivao »kapetan«.

Sada bi on jako želio da je moj »nekadašnji«, a zna se šta se sve pod tim može podrazumjevati, pa u »Boki« piše da je to »intimni problem Milene Šotre«. Međutim, njegova taština je jako pogodena što on nije nikada bio ni moj »nekadašnji« ni »sadašnji«, a jasno je u mom referatu da je Prežihov Voranc u svome izvještaju predstavniku Kominterne upotrijebio protiv njega izraz »nekadašnjeg Mirka Markovića«.

On se na mene naročito okomio što sam rekla da nam je Kominternu zabranila vezu sa KPJ, jer da ja takve stvari kao »popadija« nijesam mogla ni znati, a da on najbolje zna da ja nijesam ni bila član KP. A on baš najbolje zna da sam ja to bila i da mu je sada u interesu da me proizvede u »glavnu ličnost« najotrovnijeg profašističkog centra u SAD. O toj zabrani Kominterne znao je u Njujorku svaki iole napredan iseljenik, a kamo li ja. O tome opširno piše i Prica u rukopisu svoje knjige, u izvještajima nadležnim u KPJ, u svojim izjavama raznim listovima. M.M. nije bio u dobrim odnosima ni sa jednim od navedenih rukovodilaca naših pokreta u SAD i Kanadi, niti su oni o njemu imali dobro mišljenje, a da i ne pominjem kakvo je o njemu bilo mišljenje Mustafe Golubića, sovjetskog čovjeka, rečeno i njima kao i meni lično, dok sam sa svim ovim rukovodiocima ja saradivala uz potpuno uzajamno poštovanje i uvažavanje, i oni mi poklanjali puno povjerenje.

Odmah po dolasku u Njujork 1939, meni su došli Đorđe Ruševac i Aleksandar Jurić, koji su prije toga obavješteni da sam komunista koga kao takvog treba prihvatiti i pokloniti mu puno povjerenje. Oni su smatrali, s obzirom da ću raditi pod plaštom crkve da treba da ostanem što više anonimna kao komunista, te da budem »member at large«, što znači član na raspolaganju za koga zna samo uže rukovodstvo a nikako čitavo članstvo. To mi je kasnije potvrdio i Petar Vukčević, glavni među komunistima i simpatizerima Crnogorcima, od kojih niko nije imao lijepu riječ za M.M.

Ali, pri prvom viđenju sa M.M. on je tražio da radim isključivo po direktivama koje će mi davati on, a za koje ne smije niko drugi da zna. S obzirom šta sam sve o njemu čula, ja sam to odlučno odbila s tim da ću raditi po opštim direktivama za komuniste. A, uzgred rečeno, »member at large« kakav status postoji u

KP SAD je najgori. Tu imaš sve oba, a nikakva prava kada dođeš u sukob sa nesavjesnim rukovodiocem koji traži da služiš isključivo njemu.

O mom partijskom radu u SAD pri povratku u Jugoslaviju, poslije rata, potvrdu mi je dao Roy Hudson, generalni sekretar KP SAD za okrug Pitsburg, a to su potvrdili svi rukovodioci naših pokreta koji su se takođe vratili u Jugoslaviju i koji su dobro poznavali moj rad. Zatim, iako ja to lično nijesam tražila, Kontrolna komisija CK KPJ mi je pod br. 9568/51 od 12. XI 1951. izdala rješenje:

»PARTISKOM KOMITETU UDB za FNRJ

Na osnovu proverenih podataka a u vezi regulisanja partiskog staža drugarici ŠOTRA-GAČINOVIĆ MILENI Centralna kontrolna komisija KPJ donosi sledeću odluku:

Drugarici ŠOTRA-GAČINOVIĆ MILENI priznaje se partiski staž od 1939. godine.

Odluka je zasnovana na proveri kojom je ustanovljeno da je drugarica Šotra-Gaćinović Milena primljena u KP SAD 1939. godine i kao član KP aktivno radila u organizacijama naših iseljenika do povratka u našu zemlju. Po dolasku uključena je u KPJ.

Odluku joj treba saopštiti.

Smrt Fašizmu — Sloboda Narodu!»

U ime Centralne kontrolne komisije KPJ odluku je potpisala
CANA BABOVIĆ.

Vještina M.M. u izvrtanju istine ogleda se i kad je riječ o Urošu Seferoviću, za koga sam, između ostalog, rekla: »Ne znam da li i šta on sada piše u »A. Srbobranu« protiv nas. Ali da piše bilo šta to ne može imati onu težinu kao kad to piše *vajni komunist* Mirko Marković u emigrantskoj štampi protiv svih nas koji smo se tamo najviše angažovali u radu za našu NOB i novu Jugoslaviju, sa čime on tako pomaže samo neprijateljskoj emigraciji«. Ako je tu ispala štamparska greška, ona nije moja, jer ga niko od nas nije smatrao nikakvim vojnim faktorom.

Najposlje se on u »Boki« osvrće na moj dio referata koji se odnosi na Dragu Kosića, pa ni sada ne nalazi riječ priznanja za rad ovog poštenog i zaslužnog komunistu. Nego, umjesto toga, on nam opet hvali svoga popa Drenovca i ukazuje na njegovo odlikovanje. A nije se zgražavao samo Drago Kosić kad se vratio sa Filipinskih ostrva što je za svog šefa zatekao kao glavnog urednika popa N. Drenovca koji je u naprednom iseljeništvu kao naš najgori neprijatelj nazivan »srpskim Gebelsom«. Čak i zabrinut Joso Rajnović, metalski radnik, stari komunist i sa N. Kovačevićem osnivač SNRP i »Slobodne reči« govorio je javno: »Ovo je

pravo izdajstvo! Nikada neću vjerovati da Drenovac može biti naš! Prije vjerujem da je Marković njegov i njegovog društva. I da je to sveštenik sa čistom moralnom i političkom prošlošću, ne bi mu bilo mjesto na čelu jednog naprednog radničkog pokreta!». Slično smo rezonovali i mi ostali.

Zato je M.M. pohitao da svome pomoćniku Drenovcu izvojuje odlikovanje, iako su on i Maletić imali jedva trogodišnji »staž« na našoj strani. Isposlovao je odlikovanja čak i njihovim sekretaricama. Ali, iako stalno smoći i udvara se »garavim radnicima« u Americi i Kanadi, nije isposlovao nijedno odlikovanje nekom od njih koji su čitavi svoj radni vijek proveli kao komunisti u borbi za dobro radničke klase. On se hvali da je i sam dobio odlikovanje od AVNOJ-a. Nije mi poznato da je AVNOJ i poslije rata davao odlikovanja, a možda je to ono odlikovanje koje je ukazom AVNOJ-a 1944. dobio Vojislav Gaćinović, prvi u srpskom američkom iseljeništvu, a koje je M.M. tada sakrio.

Ni N. Drenovac u »Boki« ne piše ništa o svojoj gebelsovštini, nego samo kaže zašto sam mu onda pravila crteže za pjesme ako je on bio »srpski Gebels«. Tako ispada ili da sam i ja bila kao on, ili on kao ja. Međutim, nije bilo ni jedno ni drugo.

Veliko iznenađenje u našim redovima izazvalo je njegovo pismo meni 12. juna 1942, u kome me moli da mu ilustrujem neke pjesme i da nađem još nekoga umjetnika za to, jer on, veli, ne poznaje ni jednoga. Moj muž, proto Jovan Krajnović, i svi iz »Slobodne reči« skočili su da mu to učinim, govoreći da će se sa mojim imenom on u svome taboru kompromitovati, i da ćemo tako »bar malo učutkati tog srpskog Gebelsa«. Ljuteći se na to ja sam odlučno odbijala da igdje moje ime dođe u vezu s njegovim, i čudila im se zar ne vide da je ovo smišljena klopka da se pomoću jednog Drenovca kompromitovanog i moralno i politički — kompromitujem ja. I da nije slučajno što su neprijatelji prije nego ikoga iz SNRP odabrali mene, koju su smatrali odgovornom kako za svoje tako i za muževljeve političke postupke.

Poslije oklijevanja ipak sam mu odgovorila jednim »pedagoškim pismom«. Ali, kad sam poslije toga saznala da je za iste pjesme iskamčio predgovor od Jovana Dučića, ja sam mu odgovorila jednim ostrim pismom odbijajući ikakvu saradnju, što se vidi iz njegovog odgovora na to 10. VII 1942:

»I kao kad čovek dobije ranu, pa ga ta rana, radi svežine, ne zaboli odmah, tako i Vaša sumnja u moje političko-socijalne nazore uticala je na mene da se tek kasnije pokaže kao priličan udarac koji boli i koji ne znači, ni manje ni više, nego uverenje da sam ja čovek beskičmenjak i politički prevrtljivac. Vi strepite za svoj ugled i za svoje ime kao da se radi o jednom karakternom bogalju. Bojite se da će taj ugled biti unižen ako Vaši radovi uđu u moju zbirku pesama. Ne mogu Vam ja zabraniti da strepite i da se bojite. Svakako da imate razloga za takvo stanovište. Ja Vam

nikada neću govoriti o sebi niti ću pokušavati da tu Vašu sumnju otklonim ili da radim protiv svojih ubjeđenja da bi se pokazao dostojnim Vaših radova.«

Uoči rata popovi Strahinja Maletić i Nikola Drenovac stigli su zajedno u SAD i tako bili i ostali do danas tijesno saradujući u svemu. Dok je Maletić važio da »nije ni pismen ni usmen«, odnosno da ne zna ni da piše niti da drži govore, on je bio glava »trojke« kako su se nazivali oni i pop Emilijan Glocar koji im se kasnije priključio. Sve su radili dogovorno. Drenovac je imao zadatak da piše i drži govore.

U »Amerikanskom Srbobranu« nije bilo fašističkih tekstova dok ih po svome dolasku N. Drenovac nije lansirao. To su bili najgori mogući antikomunistički i profašistički članci, otprilike onako kako je to činio D. Ljotić, čiji je, po pisanju svojih kumova, N. Drenovac prije dolaska u SAD bio vatreni pristalica. On je na isti način držao i propovjedi i govore, glumeći i imitirajući Nikolaja Velimirovića. Na tim poslovima se svuda i svakodnevno isticao radi čega je isto tako stalno napadan u »Slobodnoj reči«, i u redovima SNRP nazivan samo »srpskim Gebelsom«.

Kad je moj muž sveštenik Gaćinović 1940. godine istupio na poznatom masovnom zboru jugoslovenskih organizacija u Njujorku protiv fašizacije i izdaje Jugoslavije čemu su vodili njeni tadašnji vladajući krugovi, N. Drenovac je najkrvožednije tražio Gaćinovića glavu, naročito kao član Dionisijevog Crkvenog suda. Međutim, poslije našeg prelaska u Pitsburg, on je sa dvojicom svojih kolega počeo da se zalijeće kod nas. Mi smo odmah upozoreni da oni dolaze sa sumnjivim zadacima i stalno smo bili na oprezu, pa smo pomoću prote Krajnovića, Gaćinović i ja, sa njima vodili mučne borbe da se okane svojih političkih zabluda i stranputica. Ali, nije koristilo. Uspjeli smo samo da se u našoj kući u Pitsburgu 1942. potpišu na jednu izjavu 7 srpskih sveštenika za slogu i jedinstvo iseljenika, izjavu koja nije imala nikakve veze sa »Slobodnom reči«. Ali, oni su se odmah poslije toga pokajali, na što proto Jovan Krajnović piše Gaćinoviću: »Sinovce treba pustiti i ostaviti dok se ne oslobode otrovnih fašističkih strela.«

Za sve to vrijeme oni se od Jovana Dučića takoreći odvajali nijesu. N. Drenovac je prosto puzio za njim, otvoreno sanjajući da će ga Jovan Dučić proizvesti za svoga nasljednika i u poeziji i kao kraljevskog ambasadora. Drenovac i Maletić išli su u Gary, Ind. na poklonjenje ne samo Dučiću, nego i čitavom štabu Srpske narodne odbrane, odnosno njenim najzatrovanijim liderima.

Onda su se 1943. stvari počele naglo mijenjati. Godina je počela smrću Jovana Dučića, a sa njim su umrle i sve one Drenovčeve nade vezane za njega. Na pomolu su se počele ukazivati konture pobjede naše strane i u SSSR-u i drugih saveznika i našoj NOB. Onda su Drenovac i kolege počeli dotrčavati nama, nuditi se

Osnivački odbor Demokratskih Srпкиnja Zapadne Pensilvanije, pod svodovima Srpske crkve «Sv. Đurđa» Pitsburg, 1943. (gdje je M. Š. G. bila izabrana za sekretara)

i goditi da bi se nagodili sa M.M. Dok se Maletić nikada nije »presvukao u novog čovjeka«, Drenovac je to 1943. učinio u članku »Preoblačenje u novog čovjeka« u jednom po jednom skidanju profašističkih odora, posipajući se pepelom što je, kako kaže, tako strašne stvari pisao u »Amerikanskom Srbobranu« čiji je bio glavni saradnik.

I ovi, do juče najžešći neprijatelji SNRP i »Slobodne reči«, preko noći su zauzeli ključna mjesta u njima.

N. Drenovac piše u »Boki« da ga je, poslije odlaska M.M. 1945, izabrao na čelo »Slobodne reči« Glavni odbor SNRP. To tijelo postojalo je samo formalno, a »glavni odbor« sačinjavao je M.M. koji je prije svoga odlaska 1945. ustoličio na svoje mjesto N. Drenovca, s tim da on radi po uputstvima koje će mu on slati, da to mjesto čuva za njega ako se vrati, a ako se ne vrati da list dovede do raspada i preda Dragu Kosiću. Inače, ni N. Drenovca ni Str. Maletića ni glava nije zabolila od Dionisija i njegovog tabora, a kamo li da su »isključeni iz crkve« i »s porodicom izbačeni na ulicu«, kako Drenovac piše praveći od sebe revolucionara, žrtvu, heroja.

Dok smo mi za vrijeme rata sve podređivali i davali za pobjedu, Drenovac se vozao u skupoj limuzini i kupovao luksuzne kuće, između ostalog. Mene je napadao u IB-e-ovskom listu u Kanadi što imam kuću u Herceg-Novom, na što mi je Drago Kosić pisao iz Čikaga 17. II 1977:

«Koliko mi je poznato po Maninom pričanju (Mane Sušnjak je radio u administraciji »Slobodne reči« i odlazio kod N. Drenovca — M.S.G.). Drenovac je imao kuću od opeke u jugoistočnom predgrađu Pitsburga, dalje od dima i čađi, na onoj strani, ali dalje od onoga gdje su živjeli Milanovići (kuće od opeke bile su najskuplje a u ovom predgrađu su živjeli teški bogataši — M.S.G.). Imao je stanarku — djevojku Crnogorku (dok su mu žena i djeca živjela u parohijskom stanu u Jangstaunu). Ni štala se nije mogla kupiti za 7000 dolara, a ni dobra šandra za 14 hiljada. Kako si ti i tvoji »uživala« to pokazuje ona slika iz »Slobodne reči« kada su vam ekserima zakovali vrata crkve (1940. u Njujorku Fotčevci radi naše političke djelatnosti — M.S.G.). Nađi to i preslikaj! A što ti imaš krov nad glavom uzelo ti je 30 godina napornog rada i toliko isto tvoje dvoje djece, što znači ukupno 90 godina. Nijesi to iscijedila iz tuđeg znoja, nego iz svog vlastitog. Javi se! Mi ovamo imamo najljuću zimu u posljednjih 177 godina.» U drugom pismu Kosić kaže za Drenovca: »Udarl ga što jače možeš, jer drugo ništa zaslužio nije«.

N. Drenovac je tek 1943. objavio svoje loše pjesme sa mojim lošim crtežima, za koje sam mu dobila i hrvatskog slikara Maksimilijana Vanku iako ga on ni poznavao nije — da vidi da svi Hrvati nijesu koljači. To je, dakle bilo kad se »presvukao u novog čoveka« i, kao, postao naš. U toj pjesmarici nije objavio onaj Dučićev predgovor. Ali, ne radi moga uslova, nego što taj predgovor nije bio laskav za njega, i, što je najglavnije, Dučić mu se više nije isplatio, nije više bio unosan. Sada mu se isplati da Dučića kao »svjedok« prodaje onima kojima je to unosno i isplati se, što je krajnje bijedno i nisko. Jer, na nama neprijateljskoj strani ima duplo duži staž od Dučića, i kada bi se izvršila jedna temeljna analiza pitanje je ko bi nam bio više kriv i ko nam je više štete nanio — on ili Dučić. Što mu je moj muž pisao pohvalan prikaz u navedenim pjesmama i to je bila jedna vrsta potkupljivanja u naivnoj nadi da će se Drenovac popraviti i prestati da bude što je bio.

Nigdje se nije pojavio N. Drenovac a da ne zveckna svojim ordenom koji mu je 1946. isposlovao M.M., a ne polaže račune, niti iko ispituje šta je on stvarno radio prije i poslije toga. Isto tako pitanje je i kako je uspio da dobije nacionalnu penziju, kojom se hvali da je dobio na preporuku N. Kovačevića. Znao je i Kovačević kao i Prica da tu iz sažaljenja nasjedaju, a nijesu imali potrebni uvid u stvarnu djelatnost ovakvih lica. A kako ne bi i nasjedali, kad su se ovi da nešto postignu služili svačim. Npr. Str. Male-

tić je slao svoju majku da u ime svog pokojnog zaslužnog brata ide i plaćuci traži od pojedinih ljudi da daju izjave za vrlo kompromitovanog Strahinju.

Popovi Str. Maletić, N. Drenovac i M. Marković osim na drugim planovima srodni su i po pitanju ženskog svijeta. U SAD su nosili takoreći spiskove žena hvaleći se uspjesima kod njih, upravo onako kako to redovno rade muškarci koji kod žena nemaju uspjeha. Sada kad su to 80-godišnji starci oni to rade u kooprodukciji pretvarajući staračka maštanja u pornografske priče, prodirući sa tim, pored problematične emigrantske štampe, i u našoj zemlji. Tako npr. u »Politici« o tome pišu stilom »Vojko i Savle«, radi čega je N. Drenovcu, po izjavi odgovornih u ovom listu bila zabranjena svaka saradnja pa i pristup u zgradu lista. Ali, on tamo ponovo ulazi na mala vrata koja mu otvaraju ljudi njegove sorte. Oni pišu o ženama upravo kao u onoj priči o lisici, koja, kad se nije mogla dokopati željenog grožđa koje je visoko stajalo, van njenog dometa, govorila je: »Kisjelo je — ja ga nijesam ni htjela«!

Povodom toga i takvog, kao i ostalog rada, ove trojice, meni je 23. II 1956. pisao Stjepan Lojen, jedan od najuglednijih dugogodišnjih rukovodilaca i revolucionara u SAD:

»Sa tvojim ocjenama popova i Markovića, potpuno se slažem. Marković je bio dosta sposoban i mogao je mnogo toga da učini za izgradnju srpskog naprednog pokreta u SAD, ali je bio skroz pokvaren. Sa svojim ponašanjem u našim kolonijama on je učinio više štete nego koristi. A da ti pravo kažem, Drenovac nije u tom pogledu ništa bolji. Ne sjećam se sada u kojoj je novinari pisao onu priču o svom putovanju iz New Yorka u Pittsburg kako je u vlaku sprovodio ljubavnu avanturu, ali ti mogu reći da je tamo rekao pravu istinu o sebi i svom moralu. A čini mi se da nisu bolji ni oni koji su štampali to njegovo »visoko literarno djelo«.

Milena ŠOTRA-GACINOVIC